

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ
22 ΜΑΪΟΥ 2015
ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A1. Στο έργο του Σολωμού είναι φανερές οι επιρροές του δημοτικού τραγουδιού. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε:

- **Τη σύνθεση των στοιχείων σε τριάδες** (μοτίβο του αριθμού 3). Πρόκειται για ένα επαναλαμβανόμενο χαρακτηριστικό της δομής και του περιεχομένου του ποιήματος. Στο 4 [21] στ. 14-16 «Καν σε ναό ζωγραφιστή ... το γάλα της μητρός μου» ο Κρητικός προσπαθώντας να θυμηθεί πού έχει ξαναδεί τη Φεγγαροντυμένη αμφβάλλει ανάμεσα σε τρεις πιθανές εκδοχές. Πρόκειται για στίχους μάλιστα που αρχίζουν με τον ίδιο τρόπο «καν» ή «κάνε».
- **Το μοτίβο με τις δοκιμασίες του ήρωα και την αντίστοιχη στέρηση αγαπημένων προσώπων** που αυτές συνεπάγονται. Στο 4 [21] στ. 31-36 «Τ' αδέρφια μου ... κι εβγήκα» ο Κρητικός κάνοντας αναδρομή αναθυμάται τις τελευταίες στιγμές στην πατρίδα του, την Κρήτη, τότε που με βίαιο και απάνθρωπο τρόπο έχασε όλα τα μέλη της οικογένειάς του και ο ίδιος αναγκάστηκε να φύγει από το νησί, προκειμένου να σωθεί από τη μανία των εχθρών και να σώσει και την αρραβωνιαστικιά του στερούμενος πλέον και την πατρίδα του.
- **Τον ηρωισμό που ξεπερνάει τα ανθρώπινα μέτρα.** Στο 5 [22] στ. 15-20 ο Κρητικός θέλοντας να καταδείξει την υπεράνθρωπη προσπάθεια που κατέβαλε για να σώσει την καλή του αναφέρει πως κολυμπούσε σχίζοντας τα άγρια κύματα με δύναμη που δεν έδειξε ούτε στο παρελθόν, όταν νεαρό παλικάρι ο ίδιος με λίγους συντρόφους αντιμετώπισε

με επιτυχία και καθήλωσε στη Λαβύρινθο τους αιθμητικά υπέρτερους εχθρούς.

- Εναλλακτικά θα μπορούσε να καταγραφεί επίσης είτε το θέμα της ξενιτιάς είτε η στιχουργική και η γλώσσα του ποιήματος.

B1. Το πρώτο στοιχείο που επιβεβαιώνει την άποψη του Β. Αθανασόπουλου είναι οι στίχοι 10-12 της τρίτης ενότητας («Εσειότουν ... φεγγαροντυμένη»). Στο μαγευτικό νυχτερινό τοπίο ξεπροβάλλει το φωτεινό και ολοσφύγγυλο φεγγάρι –είναι πανσέληνος- και μέσα από αυτό αναδύεται μία γυναικεία οπτασία, που ο τρόπος εμφάνισής της παραπέμπει στην επιφάνεια της Αφροδίτης. Προκειται για μια μορφή που μοιάζει σαν να έχει ντυθεί το φως του φεγγαριού, γι' αυτό ο Κρητικός την αποκαλεί Φεγγαροντυμένη. Η εμφάνισή της αποτελεί «ύπατο φαινόμενο της μέσω του φωτός υπερβατικής σωματικότητας» και αυτό συσχετίζεται με την ιδέα της πνευματικής σωματικότητας που συναντάμε στην γερμανική ρομαντική φιλοσοφία. Η Φεγγαροντυμένη του Σολωμού είναι ένα αιθέριο σώμα που για την υλοποίησή του συνεργάζονται το φως αλλά και το υγρό στοιχείο, δηλαδή συμμετέχουν ο πάνω κόσμος (ουράνιος) και ο κάτω (ο γήινος).

Ένα δεύτερο στοιχείο είναι οι στίχοι 13-14 της τρίτης ενότητας («Έτρεμε ... μαλλιά της»). Το τρεμοπαίζον, δροσάτο και χρυσό φως του φεγγαριού δημιουργεί ανταύγειες στη θεϊκής ομορφιάς μορφή της μυστηριακής γυναίκας. Στο στίχο 13 υπάρχει το σχήμα της συναισθησίας, εφόσον λειτουργούν δύο αισθήσεις, η αφή και η όραση και ταυτόχρονα οξύμωρο, καθώς το θερμό φως χαρακτηρίζεται δροσερό κι έτσι καταδεικνύεται όλη η μαγεία και ο υπερφυσικός χαρακτήρας της θεϊκής επιφάνειας της Φεγγαροντυμένης. Η πανσέληνος ρίχνει το φως της στα ολόμαυρα μάτια και στα χρυσά μαλλιά της, εικόνα που δείχνει την έντονη αντίθεση ανάμεσα στο χρώμα των μαλλιών και στο

χρώμα των ματιών της Φεγγαροντυμένης, με σκοπό να υπογραμμιστεί η εντύπωση που προκάλεσε η μορφή της στον Κρητικό. Ο ήρωας του κειμένου βρίσκεται μαγεμένος και ανυπεράσπιστος απέναντι στο θεϊκό όραμά της.

Στους στίχους 1-2 του τέταρτου αποσπάσματος («Εκοίταξε ... εσκεπάσαν») εντοπίζεται το τρίτο στοιχείο που σχετίζεται με την άποψη του Β. Αθανασόπουλου. Σ' αυτό το σημείο έχουμε την περιγραφή της θεϊκής γυναικείας οπτασίας με ιδιαίτερη έμφαση στις υπερφυσικές της ιδιότητες. Η Φεγγαροντυμένη ρίχνει το βλέμμα της στα αστέρια και εκείνα αποκρίνονται με χαρά και αγαλλίαση στο κοίταγμά της. Παρά τη φωτεινότητά τους όμως δεν μπόρεσαν να ξεπεράσουν τη λάμψη αυτής της γυναίκας, που διαθέτει μυστηριακή και θεϊκή υπόσταση.

Το τέταρτο στοιχείο που στηρίζει την άποψη του Αθανασόπουλου βρίσκεται στους στίχους 7-8 της τέταρτης ενότητας («Τότε ... λαμπυρίζει»). Εδώ το φως «λύνει» το τοπίο και ουσιαστικά το ανασυνθέτει σε ένα τοπίο μη φυσικό. Η νύχτα υπό την επίδραση της Φεγγαροντυμένης πλημμυρίζει από δυνατό φως σαν το μεσημεριανό, το οποίο όμως έχει ξεχυθεί από το φεγγάρι. Η κτίση ολόκληρη μετατρέπεται σε ένα λαμπερό ναό. Σε αυτούς τους στίχους έχουμε την κορύφωση μίας κλιμακωτά ανοδικής πορείας της φωτοχυσίας. Το φως πέρασε διαδοχικά από το φεγγάρι στην Φεγγαροντυμένη, ακολούθως στα αστέρια, στην συνέχεια στην νύχτα και μετέστρεψε την κτίση όλη σε λαμπερό ναό. Η υπερφυσική παρουσία της Φεγγαροντυμένης ασκεί ευεργετική επίδραση στη φύση, εφόσον την προικίζει με κάλλος και περισσότερο φως. Η φράση «η κτίσις έγινε ναός» (στ. 8) αποπνέει έντονη θρησκευτική μυσταγωγία. Η φύση παίρνει στοιχεία ψυχής και πνεύματος (χριστιανικός ανιμισμός) και μεταμορφώνεται από κάτι υλικό σε ένα ναό φωτός, όπου η ψυχή μπορεί να λατρεύει το Θεό.

B2α. Στο 5 [22] συναντώνται τρία διαφορετικά χρονικά επίπεδα.

Πιο συγκεκριμένα:

- Το πρώτο καλύπτει το χρόνο του ναυαγίου και της θαυμαστής εμπειρίας. Αυτό γίνεται εμφανές στους πρώτους 4 στίχους του αποσπάσματος, όπου η Φεγγαροντυμένη αποχαιρετά δακρύνοντας τον ναυαγό Κρητικό, ενώ ο ήρωας αισθάνεται το δάκρυ της πάνω στο χέρι του να τον αποδυναμώνει. Το ίδιο επίπεδο εντοπίζεται και στο στ. 15, όπου ο ήρωας παλεύει με τα κύματα για να σώσει τον εαυτό του και την καλή του από την τρικυμία. Το ίδιο επίπεδο επανέρχεται και στους στ. 11-12 με τη μορφή αυτή τη φορά ενός εφιάλη, όπου ο ήρωας στη νέα του πατρίδα μετά το ναυάγιο, όταν τα μάτια του κλείνουν από κούραση, ξαναζεί τις τελευταίες στιγμές της αραβωνιαστικής του.
- Το δεύτερο χρονικό επίπεδο καλύπτει την προϊστορία του ήρωα στην Κρήτη. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα αυτό γίνεται εμφανές στην αναδρομή των στίχων 16-20, όπου ο ήρωας θυμάται το ηρωικό του παρελθόν, τότε που με λίγους συντρόφους αντιμετώπισε τους πολυάριθμους εχθρούς στη Λαβύρινθο αγωνιζόμενος για την ελευθερία του νησιού του.
- Το τρίτο χρονικό επίπεδο είναι η ζωή του πρόσφυγα μετά το ναυάγιο και το χαμό της κόρης και είναι προδρομικό σε σχέση με το κεντρικό επεισόδιο. Αυτό το επίπεδο φαίνεται στους στ. 5-14, όπου κυριαρχεί και ο ενεστώτας («δεν έχω», «έρχεται» «ζαλεύουν» «ξαναζωντανεύουν», «ξυπνώ» κ.α.) και λειτουργεί σαν παρέκβαση μέσα στη συνολική εξιστόρηση, γι' αυτό κι ο εκδότης επέλεξε να το κλείσει ανάμεσα σε παύλες. Στη νέα πατρίδα του ο Κρητικός, είναι ένας αδύναμος ζητιάνος μη έχοντας καμία σχέση με το γενναίο πολεμιστή του παρελθόντος. Καταφεύγει στη βοήθεια του περαστικού διαβάτη, προκειμένου να κρατηθεί στη ζωή.

β. Στους στ. 9-10 η Φεγγαροντυμένη γυρίζει και αντικρίζει τον Κρητικό που βρίσκεται μπροστά της μέσα στη θάλασσα στρέφοντας το βλέμμα της προς αυτόν, όπως η βελόνα της πυξίδας στρέφεται πάντα προς το βορρά («Καταπώς στέκει στο Βοριά η πετροκαλαμίθρα»). Η συγκεκριμένη παρομοίωση πηγάζει από τη χρήση της πρωτόγονης μαγνητικής βελόνας. Η συνάντηση των βλεμμάτων ήταν ισχυρή και επίμονη και η αναφορά στην πετροκαλαμίθρα ταυτόχρονα καταδεικνύει και τη μαγνητική δύναμη που ασκούσε το βλέμμα της γυναικείας οπτασίας στον Κρητικό. Πρόκειται για μία έλξη ανάμεσα στον Κρητικό και τη Φεγγαροντυμένη, αφού και ο ίδιος δεν θα μπορέσει να αντισταθεί στο κοίταγμά της, μια έλξη που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ηθική, συναισθηματική και πιθανώς ερωτική.

Η στροφή του βλέμματος της Φεγγαροντυμένης αποκλειστικά προς τον Κρητικό κι όχι προς την αρραβωνιαστικιά, όπως με παράπονο αναφέρει ο ήρωας, είναι ένα από τα πολλά στοιχεία που μπορούν να στηρίξουν την άποψη πως η Φεγγαροντυμένη είναι η ψυχή της αρραβωνιαστικιάς που ανέρχεται στον ουρανό αποχαιρετώντας τον αγαπημένο της με ένα επίμονο μαγνητικό κοίταγμα.

Η εκφραστική αυτή παρομοίωση προσδίδει στο κείμενο ζωντάνια και παραστατικότητα κρατώντας αμείωτο το ενδιαφέρον του αναγνώστη, ενώ κάνει εμφανή τον λυρικό του χαρακτήρα

Γ1α Ο Κρητικός προσπαθεί να συνδέσει τη μορφή της Φεγγαροντυμένης με μνήμες και βιώματα που προέρχονται από το παρελθόν του, καθώς η εικόνα της του ήταν οικεία (στ. 13). Έτσι, στην προσπάθεια αυτή ταυτοποίησής της θα αντιπαραβάλει την εικόνα της με τρεις πιθανές εκδοχές (μοτίβο του αριθμού τρία στ. 14-16). Θεωρεί λοιπόν πως μπορεί να την είχε θαυμάσει στην πραγματικότητα στο παρελθόν ως ζωγραφιά-εικονογραφία σ' ένα ναό, εκδοχή που προβάλλει τη θεϊκή υπόσταση της οπτασίας.

Ως δεύτερη εμφανίζεται η πιθανότητα να τη δημιούργησε με τη δύναμη της φαντασίας του πλάθοντας την ιδανική γυναικεία παρουσία και προσδίδοντάς της ερωτική διάθεση. Τέλος, πιθανολογεί πως μπορεί να την ονειρεύτηκε πριν προλάβει να αποκτήσει εικόνες από βιώματα και εμπειρίες, όταν ακόμα ήταν βρέφος ή και πριν από τη γέννησή του. Το βρεφικό αυτό όνειρο θα μπορούσε να είναι και η εικόνα της ίδιας της μητέρας του. Η Φεγγαροντυμένη είναι γι' αυτόν μια παλιά, λησμονημένη έως τώρα ανάμνηση, που ξεπηδά από το υποσυνείδητό του (στ. 17). Γενικά, στο τμήμα αυτό του ποιήματος διακρίνεται η απήχηση πλατωνικών και αριστοτελικών απόψεων, σύμφωνα με τις οποίες η ψυχή σε ένα προσωπικό στάδιο εμπειριών έρχεται σε γνωριμία με τις ιδέες-πρότυπα όλων των πραγμάτων, πριν συναντήσει τα είδωλά τους στον πραγματικό κόσμο των αισθήσεων. Αυτή η αρχέγονη αναμνηση στεκόταν τώρα μπροστά στα μάτια του Κρητικού.

β. Στο 5 [22] στ. 3-8 καταγράφονται οι αλλαγές στις συνθήκες ζωής και η συνεπακόλουθη μεταστροφή στο ήθος του ήρωα. Σε πλήρη αντίθεση με το παρελθόν, ο γενναίος πολεμιστής της Κρήτης που «αγναντεύε Αγαρηνό κι εγύρευε μαχαίρι» για να πολεμήσει έχει καταλήξει πρόσφυγας σε νέα πατρίδα αναμένοντας την ελεημοσύνη των περαστικών για να επιβιώσει (στ. 8 «ψωμοζητώντας κι έρχεται με δακρυσμένο μάτι»). Η μορφή του Κρητικού-ζητιάνου μπορεί υποθετικά να συμπληρωθεί, αν στο πρόσωπό του δούμε έναν περιπλανώμενο ποιητή ριμαδόρο, που τραγουδάει τα βάσανά του, για να κερδίσει το ψωμί του, όπως έκαναν πολλοί κατά την Επανάσταση του '21. Η διαφοροποίηση αυτή αισθητοποιείται με την αναφορά στο χέρι του Κρητικού, που από χέρι πολεμιστή καταλήγει σε αποδυναμωμένο χέρι επαίτη (εικόνα που θυμίζει τον αδύναμο Σουλιώτη των «Ελεύθερων Πολιορκημένων», που στέκει δίπλα στο ντουφέκι του και θρηνεί, επειδή δεν έχει τη δύναμη πια να το χρησιμοποιήσει). Η στιγμή που ένιωσε το δάκρυ της Φεγγαροντυμένης ήταν το σημείο που

συντελέστηκε αυτή η διαφοροποίηση, η πραγματική αιτία όμως ήταν η απώλεια για τον Κρητικό κάθε αγαπημένου προσώπου και της πατρίδας του. Η αλλαγή στις συνθήκες ζωής του Κρητικού **σηματοδοτεί και μία αντίστοιχη διαφοροποίηση στο ήθος του**. Όπως έχει επισημανθεί από τον Ε. Καψωμένο «... η αρνητική εξέλιξη της ζωής του ήρωα σηματοδοτείται ως μεταβολή ήθους και επανιεράρχηση αξιών, δηλαδή ως ριζική ψυχική μεταμόρφωση του ήρωα, που βρίσκει τώρα την πλήρωση μέσα στην αγάπη του άλλου, κι όχι, όπως πριν, στον εξοντωτικό ανταγωνισμό, που κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες (αγώνας ελευθερίας) υπήρξε το αξιοκρατικό μοντέλο, που καθόριζε το ήθος και τη στάση του».¹

Δ. Ανάμεσα στα προς εξέταση κείμενα, «Κρητικός» του Δ. Σολωμού και της «Θάλασσας νεράιδα» του Καρυωτάκη, εντοπίζονται αρκετές ομοιότητες και διαφορές ως προς το περιεχόμενο.

Δύο ομοιότητες είναι οι ακόλουθες:

- Και στα δύο κείμενα εμφανίζεται ξαφνικά μέσα σε ένα θαλασσινό τοπίο μια γυναικεία θείκη μορφή, προερχόμενη από τον κόσμο του ονείρου ή της φαντασίας (στοιχείο ρομαντισμού), που μαγεύει τον ήρωα με την παρουσία της. Στον Κρητικό η φεγγαροντυμένη, μια γυναικεία υπερφυσική παρουσία ξεπροβάλλει αναδυόμενη μέσα από το ολοστρόγγυλο και λαγαρό φεγγάρι (3 [20] στ.10) και στο ποίημα του Καρυωτάκη μια νεράιδα -σαν σε όνειρο- ξεπετιέται μέσα από τα βράχια ξαφνιάζοντας τον ήρωα. Και οι δυο μορφές παρουσιάζονται εξιδανικευμένες, διαθέτουν κάλλος- η φεγγαροντυμένη περιγράφεται όμορφη με ολόμαυρα μάτια και χρυσά μαλλιά, ψηλή και αέρινη σαν το κυπαρίσσι, να ανοίγει την αγκαλιά της με έρωτα και με ταπεινοσύνη («κι ανεί ... πάσα καλοσύνη») και η νεράιδα

¹ Καψωμένος Ε., Ο «Κρητικός» του Σολωμού. Αφηγηματικές και σημασιολογικές δομές, περιοδικό Νέα Εστία, τ. 144, αρ. 1707, Δεκέμβριος 1998, σσ. 1270-71. - Νεοελληνική Λογοτεχνία, Γ' Ενιαίου Λυκείου, Θεωρητική Κατεύθυνση, Βιβλίο του Καθηγητή, σ. 64.

παρουσιάζεται απόλυτα όμορφη με κορμί παρθενικό («ένα κορμί παρθενικό», «τα κάλλη ... φωτολουσμένα»)- που μαγνητίζει τον ήρωα και τον καθλώνει («καταπώς ... πετροκαλαμίθρα», «την κοίταζα ... εκείνη», «το βλέπω-σαν σε όνειρο- με μάτια λιγωμένα», «Θεότρελος ... μέσα στο κύμα»).

- Και οι δύο θεϊκές γυναικείες μορφές ασκούν καταλυτική επίδραση όχι μόνο στον ήρωα αλλά και στη φύση («τότε από φως μεσημερνό ... λαμπυρίζει», «Εκοίταξε τα αστέρια ... σουφρώνει», «ο ήλιος εσκυθρώπασε» «Ανατριχιάζ' ... πέρασμά τους»).

Τρεις διαφορές που εντοπίζονται είναι οι ακόλουθες:

- Στον Κρητικό ο ήρωας βρίσκεται μέσα στη θάλασσα, παρατηρεί τις αλλαγές που προκαλούνται στη φύση ήδη πριν από την εμφάνιση της Φεγγαροντυμένης και στη συνέχεια δέχεται την επίδρασή της («Ησύχασε ... Φεγγαροντυμένη»). Η εμφάνισή της μάλιστα παρουσιάζεται απόλυτα «φυσική» και δε φαίνεται να του προκαλεί έκπληξη, σαν να είναι συνηθισμένη η εμφάνιση τέτοιου είδους γυναικείων μορφών. Αντίθετα, στο ποίημα «Της θάλασσας νεράιδα» ο ήρωας δεν είναι μέσα στην θάλασσα, αλλά κρυμμένος στο έρημο ακρογιάλι και παρακολουθεί με μάτια «λιγωμένα» την εμφάνιση της νεράιδας («Εγώ κρυμμένος κάπου ... με μάτια λιγωμένα»).
- Αντίθεση εντοπίζεται και όσον αφορά στη λειτουργία του θεματός του φωτός. Στο ποίημα του Σολωμού η Φεγγαροντυμένη είναι μια λαμπερή παρουσία, γεμάτη φως που προκίζει τη φύση με κάλλος και φως. Ειδικότερα, τα αστέρια χαίρονται και ακτινοβολούν στο κοίταγμά της και από το φως του φεγγαριού λούζεται η νύχτα και μετατρέπεται σε ένα λαμπερό ναό φωτός (4 [21] στ. 1-2 και 7-8). Στο ποίημα του Καρυωτάκη το σκηνικό δεν είναι νυχτερινό, καθώς γίνεται αναφορά στον ήλιο, ο οποίος

σκυθρωπιάζει μπροστά στην τόση ομορφιά της νεράιδας (στ. 7-8).

- Μια τελευταία αντίθεση που μπορεί να επισημανθεί σχετίζεται με τον τρόπο που κοιτάζει η γυναικεία μορφή. Στον Κρητικό η Φεγγαροντυμένη εξαγνίζοντας με την παρουσία της το φυσικό στοιχείο προκαλεί κατάπληξη και μαγεία στον Κρητικό, κοιτώντας τον αρχικά κατάματα «καταπώς στέκει στο Βοριά η πετροκαλαμίθρα», «την κοίταζα ... κι εκείνη» και στη συνέχεια με τη ματιά της διεισδύει στα σωθικά του ήρωα (στ. 23 4 [21]). Στο ποίημα «Της θάλασσας νεράιδα» η νεράιδα αρχικά κοιτάει φοβισμένα ολόγυρα τη στιγμή που ξεπροβάλλει μέσα από τα βράχια και στη συνέχεια κοιτά με γεμάτα φόβο μάτια και τον ήρωα που φαίνεται να προσπαθεί να την πλησιάσει «βουτιέμαι μες στο κύμα» και τέλος χάνεται στη θάλασσα («και χάνεται στη θάλασσα»).